

Nieuw elan, oude reflexen in Frans Europabeleid

Onder president Sarkozy herleeft de Europese gezindheid van Frankrijk, als het aan de president ligt. ‘Ce soir la France est de retour en Europe’, kondigde hij op de avond van zijn verkiezing aan. Europa is geworden wat Frankrijk altijd wilde. Dat is een Europa van de staten, geen supermacht. Sarkozy heeft nogal wat ambities met Europa. Niettemin zijn in veel van deze ideeën oude Franse reflexen herkenbaar.

.....
 door *Henk Wesseling*

Emeritus hoogleraar contemporaine geschiedenis aan de universiteit van Leiden en oud-rector van het Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences (NIAS).

HET EUROPA DAT WIJ THANS KENNEN, dat begonnen is met de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) en dat zijn voorlopige bekroning heeft gevonden in de Europese Unie (EU), dat Europa is ontstaan en mogelijk gemaakt door de Koude Oorlog. De founding fathers van Europa, mensen als Jean Monnet en Robert Schuman, zagen in dat na drie bloedige oorlogen een verzoening tussen Duitsland en Frankrijk noodzakelijk was. Dat die verzoening ook mogelijk bleek, kwam echter niet door hun of anderzins visionaire blik, maar door la force des choses. De Koude Oorlog tussen de twee nieuwe mondiale supermachten, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, met Europa als belangrijkste inzet, deed het belang van de oude Europese conflicten verbleken. De wereldpolitiek werd nu beheerst door Amerika en Rusland en niet meer door Engeland, Frankrijk, Duitsland en hun onderlinge rivaliteiten. Een geloofwaardige defensie van West-Europa was zonder een volwaardige rol van West-Duitsland niet mogelijk. Dit dreef de landen van West-Europa bijeen. Het door de Fransen bedachte plan voor een Europese Defensie Gemeenschap (EDG) sneuvelde ironisch genoeg juist in het Franse parlement, maar de Grote Bondgenoot

nam daar geen genoegen mee: Duitsland moest worden herbewapend en opgenomen in de NAVO. En zo geschiedde. De Belgische premier en Europeaan van het eerste uur Paul-Henri Spaak heeft niet voor niets eens voorgesteld in Brussel een standbeeld voor Stalin op te richten, want zonder de angst voor hem en zijn land was Europa niet verenigd.

FRANKRIJK IN EUROPA

In dat nieuwe Europa speelde Frankrijk een hoofdrol. Hoe kon het ook anders? Duitsland zat met de last van zijn verleden en het Verenigd Koninkrijk deed aan het verenigde Europa niet mee: de banden met het Commonwealth en de special relationship met de VS gingen voor. Toen het zich later toch als spijtoptant aanmeldde, weigerde De Gaulle het de toegang. De Gaulle, president van 1958 tot 1969, hield niet van de Brusselse eurocraten en evenmin van de Straatsburgse parlementariërs. Hij noemde deze laatsten smalend 'les parloles de Strasbourg' en deed hun Europa af als 'l'Europe du foie gras'. Hij zag wel veel in een ander soort Europa, niet supranationaal maar intergouvernementeel, dat als tussenmacht tussen de

De Franse onafhankelijkheid was voor De Gaulle de essentie van zijn buitenlandse politiek

twee groten zou kunnen dienen. Dit was voor Frankrijk een mogelijkheid om zijn plaats op het wereldtoneel weer in te nemen. In een gesprek met zijn minister en vertrouweling Alain Peyrefitte op 22 augustus 1962 zei hij hierover: 'Waar dient Europa

voor? Dat wordt duidelijk als het zich door de Amerikanen noch door de Russen laat overheersen. Met zes landen zouden wij evenveel kunnen bereiken als elk van de twee supermachten afzonderlijk. En als Frankrijk het klaarspeelt om de eerste te zijn van de Zes, hetgeen in ons bereik ligt, dan zal het als archimedisch punt kunnen fungeren. Het zal de anderen kunnen meevoeren. Europa is voor Frankrijk het middel om weer te worden wat het sinds Waterloo is opgehouden te zijn: de eerste in de wereld.'¹

De onafhankelijkheid was voor De Gaulle de essentie van de Franse buitenlandse politiek. Dat was wat hij bedoelde met de politiek van de 'grandeur' en niet, zoals sommige Nederlanders nogal lacherig betoogden, een terugkeer naar de tijd van de Zonnekoning. Die onafhankelijkheid werd bedreigd door de eurocraten in Brussel en door de Amerikaanse hegemonie over Europa. De Gaulle had geen bezwaar tegen het Amerikaanse commitment aan Europa in de vorm van de NAVO. Dat gaf de landen van Europa en dus ook Frankrijk de bescherming van de Amerikaanse nucleaire paraplu en die bescherming was ook in de ogen van De Gaulle een groot goed.

Maar verder mocht het niet gaan. Frankrijk moest onafhankelijk zijn. Om die onafhankelijkheid te bewijzen liet hij niet na de Amerikanen uit te dagen door hun buitenlandse politiek te bekritisieren, bijvoorbeeld inzake Vietnam, door een eigen kernwapen te ontwikkelen en ten slotte door hen zelfs te dwingen hun troepen van het Franse grondgebied terug te trekken.

De Amerikanen waren hier erg boos over, maar konden er niet veel tegen doen. Een eventuele bedreiging van de NAVO zou immers uit het Oosten komen. Aangezien Duitsland ten oosten van Frankrijk ligt, zou Amerika, als het zijn belofte aan Duitsland gestand zou doen, daarmee dus automatisch ook Frankrijk verdedigen. Een adviseur legde dit aan president Lyndon Johnson uit aan de hand van een vergelijking: 'Als je bij een aanval van Canada op Amerika Ohio verdedigt, bescherm je daarmee automatisch ook Kentucky.' De dreiging Kentucky in de steek te laten zou dus even weinig realistisch zijn als de dreiging Frankrijk te laten vallen. Deze geopolitieke les was aan de Amerikaanse president goed besteed. Hij liet De Gaulles uitdagingen dus over zijn kant gaan in het besef dat ook De Gaulle op enig moment van het politieke toneel zou verdwijnen.

NA DE KOUDE OORLOG

De Koude Oorlog was voor Frankrijk dus een aangename episode. Het genoot hierdoor de steun van Amerika, die het in 1914 en 1939 zo nodig had gemist. Het lag en ligt achter Duitsland en was hierdoor dus in eerste instantie beschermd tegen Rusland. Het profiteerde van Duitslands deling en zwakte en kon zodoende de leiding in Europa op zich nemen. Het kon door de Koude Oorlog ook maximaal profiteren van het politieke gewicht van zijn force de frappe. Maar in 1989 viel de Muur, en kort daarna kwam een einde aan de Koude Oorlog en zelfs aan de Sovjet-Unie. Daarmee ontstond een nieuwe en voor Frankrijk verontrustende wereld. Geen wonder dat de eerste reactie van president Mitterrand was de Duitse hereniging te voorkomen, althans te vertragen. Hij bezocht op 6 december 1989 Gorbatsjov in Kiev en was, toen de Muur al meer dan een maand was gevallen, het eerste en tevens laatste staatshoofd van de drie westelijke bezettingsmogendheden dat een bezoek aan de DDR bracht. Mevrouw Thatcher zag het zoals bekend nog somberder in. Alleen Bush gaf Kohl zijn onverkorte steun.

Mitterrand is echter vrij spoedig tot het inzicht gekomen dat het eenwordingsproces onvermijdelijk was en dat men moest profiteren van de Duitse bereidheid ditmaal geen Duits Europa maar een Europees Duitsland te scheppen. De Duitse eenheid kon er komen als Frankrijk inspraak kreeg in het beleid van de Duitse Centrale Bank. Dit pad leidde naar Maasticht en naar de Economische en Monetaire Unie (EMU) die wij thans ken-

nen. De andere poot, de Europese Politieke Unie, is veel langzamer van de grond gekomen. Wij staan nog maar aan het prille begin ervan en het is nog zeer onzeker hoe deze samenwerking eruit zal zien. Dat geldt ook voor de relatie tussen de toekomstige militaire rol van de Europese Unie enerzijds en die van de NAVO anderzijds.

De historische verzoening tussen Frankrijk en Duitsland heeft dus ook de Duitse eenwording overleefd en werd gesymboliseerd door de handdruk die Kohl en Mitterrand elkaar gaven op het slagveld van Verdun. Na veertien jaar Mitterrand kwamen twaalf jaren onder Chirac. Zijn bewind werd gekenmerkt door tal van schandalen, jarenlange immobiliteit als gevolg van de cohabitation van een rechtse president en een linkse regering, het drama van de tweede ronde van 2002, waarin ook links wel op Chirac moest stemmen om het afzichtelijke alternatief Le Pen te voorkomen, een heftig verbaal anti-amerikanisme tijdens de Irak-oorlog en ten slotte het mislukte referendum over de Europese 'Grondwet' van 2005.

Over de oorzaak van het Franse nee tegen de grondwet is veel gediscussieerd. Net als in Nederland speelden verschillende factoren mee die met Europa en het verdrag niet veel van doen hadden: ontevredenheid over de economische situatie, afkeer van het politieke establishment, afkeer van 'Brussel' maar vooral ook angst: angst voor vermindering van de Franse invloed als gevolg van de onstuitbare uitbreidingsdrift van de EU, angst voor Turkije en de islam, angst voor de globalisering, angst voor een Angelsaksisch liberaal Europa, gesymboliseerd door het verdwijnen van de lokale postbode en de komst van de Poolse loodgieter. Deze angst was zo sterk dat eurocommissaris Bolkestein in Frankrijk ook wel werd aangeduid als Frankenstein. De balans van twaalf jaar Chirac was dus niet erg positief, maar de Franse kiezers gaven toch de voorkeur aan zijn partijgenoot Sarkozy boven de socialistische presidentskandidaat Ségolène Royal.

PRESIDENT SARKOZY

De verkiezing van Sarkozy heeft ongetwijfeld een nieuw elan gebracht, ook voor Europa. Al op de avond van zijn verkiezingsoverwinning, op 6 mei 2007 dus, zei Sarkozy: 'Ce soir la France est de retour en Europe.' Tien dagen later, op de dag dat hij als president werd geïnstalleerd, vloog hij naar Berlijn om tegenover kanselier Merkel de Frans-Duitse samenwerking te bevestigen en weer een week later bezocht Sarkozy de Europese Commissievoorzitter Barroso in Brussel. Van zijn Europese gezindheid maakte hij dus geen geheim en het Franse voorzitterschap heeft zijn Europese ambities overduidelijk gedemonstreerd.

Wat zijn die ambities? Dat zijn er nogal wat. Een beter bestuurbaar

Europa, te realiseren via het Verdrag van Lissabon (althans als de Ieren door de bocht gaan). Een versterking van de samenwerking in de Middellandse Zeegebieden, Frankrijks traditionele achtertuin, via een Mediterrane Unie, onder Frans (co-)voorzitterschap. Reflectie over de toekomstige uitbreiding van Europa en de uiteindelijke grenzen ervan met als heetste hangijzer de toetreding van Turkije. Versterking van de politieke invloed van de lidstaten op het beleid van de Europese Centrale Bank. Een soepele omgang met de regels van het Stabiliteits- en Groeipact. Bescherming — en dat is een ander woord voor protectie — van de Europese burgers tegen de gevolgen van de globalisering, bescherming ook van de Europese ondernemingen en in tijden van nood zelfs van de eigen Franse industrie ten nadele van die in de andere EU-landen. Versterking van de militaire rol van Europa ten slotte, zulks in samenhang met toenadering tot Washington en de Franse terugkeer in de militaire commandostructuur van de NAVO.

Veel van deze ideeën en doelstellingen zijn traditionele Franse reflexen: primaat van de politiek over de economie, neiging tot protectionisme, versterking van Europa als een politieke en militaire macht, versterking van Frankrijks rol in de landen rond de Middellandse Zee inclusief het Nabije Oosten. Syrië en Libanon waren Franse mandaatgebieden en Napoleons tocht naar Egypte ligt nog vers in het geheugen. In 2008 was hieraan nog een expositie gewijd in het Institut du Monde Arabe dat niet voor niets in Parijs is gevestigd.

Sommige van Sarkozy's plannen zijn onrealiseerbaar gebleken, bijvoorbeeld zijn plan voor een Mediterrane Unie die niet alle leden van de EU omvatte. Dat was tegen het zere been van Duitsland en Sarkozy bond in. Sommige discussiepunten zijn door de economische crisis achterhaald. Alle EU-landen stoeien thans met de regels van het Stabiliteits- en Groeipact en verkiezen Groei boven Stabiliteit. Alle landen ter wereld beschermen hun eigen onderdanen en ondernemingen die in gevaar zijn. Onder die omstandigheden maken traditionele Duitse en Nederlandse klachten over Frankrijks monetaire lichtzinnigheid en neiging tot protectionisme een weinig realistische indruk. Wij zijn nu allen zondaars.

EN NU?

Wat is er van de erfenis van De Gaulle overgebleven in de nieuwe wereld waarin wij thans leven? Zijn herziening van het Franse constitutionele stelsel door de invoering van een sterke president is door alle partijen en hun politieke leiders aanvaard, ook door François Mitterrand die het stelsel als oppositieleider had afgewezen — hij noemde het 'een permanente staatsgreep' — maar er als president blij mee was. Het supranationale of

federale Europa dat De Gaulle verfoeide is er niet gekomen. Het huidige Europa is geworden wat hij wilde: een Europa van de staten. Ook het Franse

In de nieuwe wereld van na de Koude Oorlog heeft de 'force de frappe' veel van zijn betekenis verloren

atoomwapen, aanvankelijk geridiculiseerd door links, staat niet meer ter discussie. Het geeft Frankrijk toegang tot de exclusieve club van nucleaire mogendheden en is samen met de Franse zetel in de Veiligheidsraad symbool van de Franse positie in de wereld. Maar er is wel

iets veranderd. In de nieuwe wereld van na de Koude Oorlog heeft de 'force de frappe' veel van zijn betekenis verloren. Dat gold ook voor de onafhankelijke positie van Frankrijk binnen de NAVO.

Het besluit van generaal De Gaulle van 1966 om uit de NAVO-commandostructuur te treden kwam niet uit de lucht vallen. Er waren al eerdere stappen in die richting aan voorafgegaan. De gevolgen ervan waren ook niet al te dramatisch. In de praktijk bleven de contacten van Frankrijk met de bondgenoten ook daarna in stand en werden ze zelfs intensiever. Zo zijn er meer nuances aan te brengen. President Chirac, die in de opmaat naar de tweede Irak-oorlog samen met zijn flamboyante minister van Buitenlandse Zaken en poëziefhebber Dominique de Villepin de leiding had van de Europese oppositie — 'het oude Europa' — tegen het Amerikaanse optreden, was anderzijds wel voorstander van Franse deelname aan de voorbereiding en uitvoering van NAVO-operaties in Bosnië en Afghanistan. In 1995 heeft hij zelfs overwogen om Frankrijk weer volledig lid van de NAVO te maken. De beslissing van president Sarkozy om dat nu alsnog te doen laat zich verklaren door de nieuwe realiteiten van de post-Koude Oorlog-wereld. Hij wil meespreken bij de voorbereiding van de beslissingen over acties waaraan Frankrijk later toch zal meedoen. Dat klinkt logisch genoeg. De Franse Alleingang is echter in zo sterke mate een symbool geworden van de Franse 'grandeur', die het land na de catastrofes van de Vietnam-oorlog en de Algerijnse opstand onder De Gaulle weer heeft verworven, dat vele Fransen, gaullisten en socialisten, er moeite mee hebben dat deze positie is opgegeven.

Noten

- 1 Cursivering van mij; H.W. 'L'Europe, ça sert à quoi? Ça doit servir à ne se laisser dominer ni par les Américains, ni par les Russes. À six, nous devrions pouvoir arriver à faire aussi bien que chacun des deux super-grands. Et si la France s'arrange pour être la première

des Six, ce qui est à notre portée, elle pourra manier ce levier d'Archimède. Elle pourra entraîner les autres. L'Europe, c'est le moyen pour la France de redevenir ce qu'elle a cessé d'être depuis Waterloo: la première au monde.' Alain Peyrefitte, *C'était de Gaulle I*, Parijs: Éditions de Fallois, 1994, pp. 158-159.